

fel de asceză oficială de genul alimentației raționale (p. 150-152). Acumularea - scopul inițial al celor două economii - s-a transformat cu timpul în consumism pentru capitalism, în timp ce pentru stalinism ea a devenit subconsum cronic. Este de fapt un dublu efect pervers: "elogiului protestant al ascetismului i se opune consumatorismul, elogiiului marxist-leninist al bunăstării i se opune flagelul interminabilelor șiruri de așteptare." (p.151).

Capitolul se încheie prin descrierea unor instituții profund imorale, "magazinele speciale", un bun exemplu al inegalităților ce existau în societățile comuniste.

Desigur, cartea poate fi privită ca o monografie a schimbului în societățile atinse de penurie, în speță cele comuniste. Sunt descrise alături de obiectul principal de interes - coada, celelalte instituții responsabile pentru circulația produselor - piața neagră și magazinele speciale. Cred însă că miza cea mai mare a cărții este cea teoretică. Dincolo de analiza acestor fenomene specifice, a cărei finețe este incontestabilă, valoarea cărții constă în

modelul de funcționare propus pentru această formă de "modernitate înghețată" care a fost stalinismul. O primă introducere la acest mod de abordare a fost făcută pentru cititorul din România de cartea antropoloagei americane Katherine Verdery ("Compromis și..."). Lucrarea de față poate lămurii pe larg unele subiecte noi aduse în discuție de autor.

Ceea ce merită de asemenea amintit, în mod special în contextul academic românesc este bibliografia folosită. Pe lângă sociologii canonizați cum ar fi Max Weber sau Talcott Parsons, sau cei în curs de canonizare (mai mult sau mai puțin cunoscuți la noi, dar cunoscuți în Occident - Erving Goffman, Michel Foucault, Michel Maffesoli sau James C. Scott), Pavel Câmpeanu folosește referințe produse de estici precum Janos Kornai, Ivan Szelenyi sau Victor Zaslavski, ce sunt mai puțin cunoscute la noi.

1. Autorul folosește termenii de "ordine socială stalinistă" sau "anticapitalism"; voi folosi simplificat termenul de "stalinism" sau "societate stalinistă".

MUTAȚIILE PUTERII*)

ADRIAN MIHALACHE

Mefisto îl confrunta pe Faust cu toate tentațiile majore la care este sensibil omul modern, actor

*) Alvin Toffler, *Puterea în mișcare*, traducere de Mihnea Columban, Ed. Antet, 1995, 480p..

într-o lume laicizată. Dragostea (Margareta), averea (episodul de la curtea împăratului), știința (crearea lui Homunculus în eprubeta), cunoașterea erotică (episodul Elena) nu reușesc să-l oprească din goana spre noi experiențe. În final însă, îl seduce Puterea, prin viziunea multîmilor coordonate de gândul sau în scopul înfăptuirii unei schimbări pe fața lumii. Fascinația exercitată de Putere pare și mai vie astăzi, când, scuturând aparențele imuabilității, Puterea se înscrie într-un proces de complexă transformare, redat cu acuitate în cel de-al treilea volum al trilogiei lui Alvin Toffler, *Powershift*.

După analiza salturilor punctuale în "Șocul viitorului", după încercarea

seducătoare de conceptualizare din "Al treilea val", Alvin Toffler întreprinde o fascinantă incursiune în structura internă a conceptului de "Putere" prin această ultimă carte, pe care nimeni (și în primul rând clasa politică) n-ar trebui s-o ignore.

Ca orice concept important, Puterea nu poate fi definită, adică nu poate fi redusă fără rest la un număr finit de alte cuvinte. În mod implicit, în abordarea lui Alvin Toffler, Puterea este înțeleasă în sensul capacității de a crea structuri locale de ordine. Să observăm că, astfel înțeleasă, Puterea este una dintre dimensiunile libertății interpersonale (cf. Adrian Mihalache, *Riscul declinului*, pg 199-207). Libertatea este atributul fiecărei ființe conștiente, dar anumite dimensiuni ale ei nu sunt accesibile decât celor care au acces la Putere. Desigur, aceștia, la rândul lor, se abțin de la exercitarea altor forme de libertate, restrângându-și, de pildă, în mod drastic gama opțiunilor posibile. Alvin Toffler nu zăbovește în zona raportului dintre Putere și Libertate, el fiind interesat de configurația internă a conceptului de Putere și de analiza tendințelor de modificare a acesteia. Contrar experienței lui Faust, în care banii, știința și puterea reprezentau tentații independente între ele, în concepția lui Toffler, Puterea se alimentează din trei surse interne: violența, bogăția și cunoașterea. Cele trei surse coexistă mereu, modificându-se doar raportul dintre ele, adică ponderile lor relative. Simplificând, din tendința de a fi clar și tranșant, Toffler afirmă că violența este sursa principală a puterii în civilizația agrară pe care el o numește a primului val. Într-adevăr, atât sclavii, cât și iobagii erau siliți să muncească în favoarea stăpanilor, chiar dacă violența opresiunii era drapată în formele respectabile ale legii (vezi, în spațiul nostru, reglementările lui Verböczy asupra obligațiilor iobagilor din Transilvania). În civilizația industrială a valului al doilea, sursa principală a Puterii o constituie banii, instrument mai flexibil

decât violența pentru a determina plierea indivizilor la disciplina și ordinea socială impuse de necesitățile producției de masă. În sfârșit, în civilizația postindustrială a valului al treilea, în care manipularea simbolică depășește în volum și importanță prelucrarea materială, ponderea principală o are cunoașterea, sub cele trei forme ale ei: datele, informația și cunoștințele. De la o lapalisadă că "Puterea aparține celor puternici" se trece la afirmația astăzi banalizată "Puterea aparține celor bogați", ajungându-se la (încă) paradoxalul "Puterea aparține celor instruiți".

Alvin Toffler se situează în spiritul legii marxiste a concordanței atunci când analizează mutațiile în plan politic ale schimbărilor tehnologice. Este interesant să extindem corelațiile lui și în privința paradigmelor științifice dominante în diferite epoci. Mecanica echilibrului de forțe ocupa locul central în gândirea științifică a primului val și, ce-i drept, concentrarea asupra raportului de forțe se leagă bine de preponderența violenței în structura Puterii din acel timp. Dinamica (și termodinamica) sistemelor guvernează în plan științific lumea valului al doilea, în care fluxurile financiare constituie circuitele vitale ale Puterii. În sfârșit, teoria informației este elementul științific conducător în epoca valului al treilea al civilizației informatizate, în care Puterea se întemeiază pe zonele locale de ordine și pe adâncirea diversității. Alvin Toffler urmărește metodic modificarea structurii surselor Puterii în domeniul economic, politic și mediatic. El notează trecerea la o tehnologie flexibilă, orientată spre unicate și artefacte, personalizate, păstrând însă randamentul ridicat caracteristic producției de masă a valului al doilea. Puterea acestei tehnologii stă în dominarea surselor de incertitudine prin utilizarea intensă a unei baze de cunoștințe extinse. Simultan, puterea managerială se întemeiază mai puțin pe autoritatea constrângătoare sau pe injecția masivă resurse materiale, cât pe

abilitatea comunicațională de a crea rețele de cooperare egalitară, prin care circulă informația necesară procesului continuu de formulare și de rezolvare de probleme. Mutațiile în planul puterii politice se manifestă prin apusul democrației de masă, în care votul anonim periodic validează sau infirmă performanțele unor reprezentanți mai mult sau mai puțin abili. Ea cedează locul unei democrații nuanțate, cu adevărat pluraliste, organizată sub forma unui câmp comunicațional extins, în care fiecare grup sudat în jurul unor idei are șansa de a se face auzit și de a se impune. În sfârșit, în domeniul mediatic, asistăm la erodarea puterii mediilor de tip "umbrelă", care difuzează într-o zonă largă un mesaj cât mai elementar pentru a fi ușor recepționat de toți. Dimpotrivă, multiplicarea mediilor cu iradiație locală sau transmiterea unor informații în rețele de receptori specializați permite diversificarea, nuanțarea mesajelor, încărcarea lor cu valoare informațională ridicată. Perspectiva lansată de Marshall Mc Luhan în anii șaizeci a satului planetar, întemeiată pe existența unui mediu omniprezent, s-a realizat din punct de vedere al rapidității de transmitere a informației, dar nu și în privința uniformizării culturale, având în vedere diversificarea mediilor și (deci) a mesajelor.

Toată argumentația lui Alvin Toffler este ea însăși îndatorată stilului valului al treilea. În locul unui eșafodaj teoretic elaborat prin care, în mod ordonat, să se parcurgă drumul de la premise la concluzii, întâlnim o formă insolită de analiză. Concluziile sunt afirmate de la început cu o pregnanță retorică izbitoare, sunt justificate apoi de o multitudine de fapte brute, de exemple enunțate prin juxtapunere, lăsându-se la latitudinea cititorului articularea lor într-o demonstrație mai mult sau mai puțin riguroasă. Din cauza acestui mod de expunere, anumite idei de detaliu par insuficient nuanțate, de aceea cred ce este util să fie discutate în continuare. Alvin Toffler se referă la trei

componente ale cunoașterii văzută ca ingredient major al Puterii și anume: datele, informațiile și cunoștințele, ele fiind astfel diferențiate: "în general, în paginile următoare, *date* va însemna mai mult sau mai puțin *fapte*; *informația* se va referi la date care au fost înscrise în categorii și scheme de clasificare, sau alte sisteme; iar *cunoștința* va însemna informație care a fost și mai rafinată în declarații mai generale" (pag. 25). Toffler își ia precauția de a ne preveni ca "cei trei termeni vor putea fi folosiți în mod intersanjabil". Câteva rânduri mai apoi, afirmă că termenului de *cunoștință* i se va acorda un înțeles lărgit, chiar în defavoarea rigorii: "el va cuprinde sau subsuma informații, date, imagini și imagerie, precum și atitudini, valori și alte produse simbolice ale societății, fie că sunt "adevărate", "aproximative" sau "false". (pag. 26). Deși sunt departe de a aprecia definițiile riguroase, cred că o delimitare mai exactă între date, informații și cunoștințe, marcând situarea lor pe diferite trepte de abstractizare. Fără a-l trăda pe Alvin Toffler și utilizând contextele în care își situează noțiunile, aș sugera ca, identificând datele cu cunoașterea factuală, să privim informația ca o relație între fapte, iar o cunoștință ca o relație între relații. Astfel, elementele unei rețele electrice (valori de rezistențe, inductante și capacități) sunt date, configurația rețelei (modul de conectare a elementelor) este o informație, iar ecuația rețelei este o cunoștință, acesta din urmă reprezentând, tot atât de bine la nivel abstract, mișcarea unui resort aflat în oscilație ca și curentul prin circuit. Această clasificare mi se pare utilă în sensul că situarea la nivelul de abstractizare adecvat este crucială în privința valorificării cunoașterii în spațiul Puterii. Nu orice cunoaștere este sursa de putere. În anumite situații sunt vitale datele - o bătălie poate fi câștigată prin aflarea la timp a unei manevre a inamicului - altele informațiile - când se obține rezultatul unui

experiment - deseori cunoștințele - când un model teoretic este valorificat în plan politic. Astfel, pentru a exemplifica ultima situație, clasele conducătoare ale Egiptului își fortificau poziția dominantă prin predicția eclipselor, iar aplicarea modelului Keynesian a scos occidentul din criza economică în anii '30.

Nu întotdeauna cuplarea dintre contextul acțional și nivelul de abstractizare al ofertei de cunoaștere se realizează cu succes. Cu alte cuvinte, deseori se oferă cunoștințe când e nevoie de date sau se oferă informații când e nevoie de cunoștințe. Ca urmare, noua alianță dintre antreprenori și intelectuali pe care Alvin Toffler o prevede (pag. 367) mi se pare excesiv de optimistă, în sensul că adecvarea dintre nivelul de abstractizare oferit de cunoaștere și cel reclamat de Putere este rareori ușor de realizat. Banul își păstrează deci proeminența ca suport neutru al informației și tinde, el, să constituie o măsură așa-zis obiectivă pentru potențialul de acțiune al cunoașterii. În felul acesta, o mână ia ceea ce oferă cealaltă, iar intelectualii încântați că obiectul lor - cunoașterea - trece în primul plan vor fi repede dezamăgiți văzându-se supuși unei evaluări drastice în termeni monetari.

O altă idee excesiv de optimistă emite Alvin Toffler la pagina 240: "Crearea averii este în proces circular, cu deșeurile reciclate în materii prime pentru următorul ciclu de producție. Această metodă presupune monitorizarea computerizată și niveluri mai profunde ale cunoașterii științifice și ambientale". Citind această afirmație, te trec fiorii ca în fața unei minuni: un proces circular de producție, în care deșeurile revin la intrare, prin intervenția hotărâtă a calculatoarelor și a cunoașterii nu este decât un perpetuum mobile de speța a II-a care încalcă în mod decis principiul al II-lea al termodinamicii. Ar fi simplu să-l amendăm pe Alvin Toffler trimitându-l la cartea lui Nicholas

Georgescu-Roegen: "Legea entropiei și procesul economic", unde asemenea utopii sunt demontate cu ironie. Dincolo de candoarea afirmației lui Toffler, găsim presupuziția că sistemul în care are loc transformarea nu este închis, deci reciclarea fără rest s-ar putea în principiu realiza, însă cu prețul unei degradări și mai accentuate a altor zone, exterioare procesului examinat. Or, la nivel planetar - strâns conectat - avem de a face cu un sistem cvasi-inchis, cel puțin atâta vreme cât nu vom fi capabili să convertim, precum plantele, razele soarelui într-o formă superioară de organizare, adică într-un fel palpabil de cunoaștere. Ca urmare, realizarea utopiei lui Toffler n-ar fi posibilă decât, eventual, prin menținerea decalajelor și, în același timp, strângerea legăturilor între diversele arii de civilizație, astfel încât unele să fie rezervoare de ordine pentru celelalte.

Ajungem, cu această observație, la problemele grave pe care lectura acestei cărți le ridică celor (ca noi) neajunși încă la stadiul postindustrial al valului al treilea. Cu o industrializare de tipul valului al doilea nedesăvârșită încă, ce este mai eficient: să ne orientăm prioritățile spre activitățile bazate pe cunoaștere, caracteristice valului al treilea, sau să păstrăm industriile tradiționale, preluând eventual ceea ce vor binevoi să ne transfere cei mai înaintați decât noi? Alvin Toffler atrage atenția într-un mod sincer și realist că investițiile străine în domeniile care țin de avangarda cunoașterii se vor restrânge, având în vedere importanța în scădere a forței de muncă ieftine și lipsa unei necesare infrastructuri electronice. Pe de altă parte, preluarea activităților care țin de producția repetitivă și poluantă, chiar dacă ne va îmbunătăți nivelul de trai, ne va menține încă pentru multă vreme în etapa valului al doilea, sub semnul unui neo-colonialism de catifea.

Nu mai puțin tulburătoare sunt concluziile lui Alvin Toffler privind faptul

că localizarea și globalizarea sunt reflexe politice firești ale procesului de informatizare. Statul național, element de suprastructură tipic pentru valul al doilea, își vede astfel autoritatea amenințată din ambele capete. Pe de o parte, regiuni cu un nivel de dezvoltare superior vor dori să intre în relații de cooperare directă cu altele asemenea lor, situate în state diferite, iar, pe de altă parte, organisme supranaționale vor orienta fluxurile financiare (și informaționale) pe trasee optime dintr-un punct de vedere global, dar eventual nemulțumitoare pentru o țară sau alta. Diminuarea autorității naționale pare firească pentru acele state care și-au depășit în liniște faza de maturitate, nu și pentru cele în care

împlinirea idealurilor naționale este în cel mai bun caz incompletă și de dată recentă. Toate acestea sunt dileme pe care lucrarea lui Alvin Toffler nu le rezolvă, dar din fericire, nici nu le eludează. Ea are meritul de a desluși ceva din regulile unui joc generalizat la care participăm, știind că nu avem în mână cele mai bune cărți. Exercițiul dinamic al cunoașterii este singurul capabil să ne ajute să facem explicite regulile neprecizate ale jocului și, mai ales, să intuim din timp tendințele lor de modificare pentru a nu fi dezorientați, ca Alice în Țara Minunilor, în fața schimbărilor efectuate, cel puțin aparent, după bunul plac al Reginei de Cupă.